

הסידור לליובאוויטש, הכריזו בישיבה שמי שחפץ לזכות לעיין בסידור, ילך לטבול קודם במקוה, ואז יזכה לעיין.

אלו התלמידים סיפרו, שראו שתי טיפות דמע של דם, וב"שמע קולנו" ראו כתוב שמות של שני תלמידי כ"ק הבעש"ט.

בהיות כ"ק אדמו"ר הריי"צ בריגא, אחר שניצל מהג.פ.א.ו. ועבר מרוסיא לעיר ריגא אשר במדינת לאטוויע, החסיד זלמן יצחק (וואלצאנעק) [צ"ל: וואלשאנעק; ממשפחת בית הרבי. נהרג בריגא עקה"ש. הי"ד] - איש נדיב ונגיד - קנה את הסידור מהמחזיק ושילם סכום הגון עבורו, ומסר את הסידור לכ"ק אדמו"ר הריי"צ.

בבוא כ"ק הריי"צ לארצות-הברית ויסד את הישיבה, סיפר לי בני צבי שבשנת תש"ז או תש"ח, בהיותו תלמיד בישיבה, יום אחד הכריזו שכל מי שחפץ לזכות לראות הסידור, יטבול במקוה, ויכול בהעברה לראות את הסידור. מאלו שראו את הסידור, זה אומר בכה וזה אומר בכה, שלא היה להם שהות לעיין בו. ע"כ.

* * *

נגסה עתה לסכם את ידיעותינו, לבדוק אמיתותם של כמה דברים, ולהעמיד אחרים על דיוקם. הפרטים שנתבררו מבדיקת הסידור, נודעו לי כולם מהרה"ח ר' שלום דובער לוין שי', וזכות הרבים תלויה בו.

[א] מי כתב את הסידור? לדברי ר"י ליפסון נכתב רובו של הסידור על-ידי הרה"ק ר"א גרשון מקיטוב, ואחר שפגעה שריפה בדפים הראשונים של הסידור, הושלמו הדפים החסרים בכתיבת-ידו של הרה"ק ר' נחמן מהורידנקא.

האמת היא שהדפים הראשונים אינם השלמת דפים חסרים שנכתבה לשם סידור זה, אלא נטולים הם מראשו של סידור אחר. לפיכך קיימת כפילות בתוכנם, ו"ברוך שאמר" ו"הודו" נמצאים פעמיים.

כמובן שאין אנו יכולים לדעת בבירור מיהו כותב הסידור, וריבוי השיבושים שבנוסח התפילה מעיד לכאורה כי לא מידיו של גברא רבא יצאו.

[ב] הקביעה כי הסידור כתוב על קלף אינה עומדת במבחן המציאות; לעיל הבאנו את דברי הרב לוין שהבחין בבירור כי אין זה אלא גייר עבה.

[ג] "הפנים הוא בכתב אשורי, והכוונות סביבותיו בכתב רש"י" - עיון מקרוב מוכיח לנו כי הכוונות אינן כתובות ב'כתב רש"י', אלא בכתב אשכנזי רהוט.

[ד] הנוסח "לידך.. הגדושה" נמצא אכן בברכת-המזון של שבת, כדברי א' כהנא, ולא בברכת-המזון שבסדר ליל פסח כטענת אחרים. ונוסח זה כתוב בגוף הסידור, ולא כמי שכתב שהוא רשום בגליון הסידור בגוף כתיבת ידו של הבעש"ט.

לְהַלְלֵךְ בְּשֵׁר כִּי לְשִׁלֵּם חֶסֶד וְעֲבוּדָה וְלִתְמַד
 לְהַסִּיד לֵאמֹל יְחִסֵּד לֵאמֹל יְחִסֵּד לֵאמֹל יְחִסֵּד
 יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד
 יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד יְחִסֵּד
 כִּי בְּכָל שָׁבוּ הַגְּדוּל כִּי הָאֵל זָקֵן וְנִפְרָשׁ לְכָל אֲמִתּוֹ
 לְכָל וְנִפְרָשׁ לְכָל בְּדִיּוּתָא אֲשֶׁר בְּרָא כְּאֲמִתּוֹ
 נִפְרָשׁ אֶת יְדֵיךָ וּמִשְׁבִּיב לְכָל חַי וְנֶפֶשׁ
 בְּרָחוּ אֶת הַיָּד הַזֹּאת בְּרָחוּ אֶת הַיָּד הַזֹּאת
 לְאֲבוֹתֵינוּ עַל אֶרֶץ חֶסֶד טוֹבָה וְרַחֵם
 שְׁהוּצָאתָ יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ סִינַי
 מִבֵּית עֲבָדֶיךָ וְעַל בְּרִיתְךָ שְׁתַּבָּרַךְ
 וְעַל תּוֹרֹתֶיךָ שֶׁלְּמֹדֶתָ תֵּל חֹלֶק
 חַיִּים וְחֶסֶד שְׁחֻנְנָתָנוּ וְעַל אֱכִידָה
 זָקֵן וּמִפְרָשׁ יֵאָמֵר תְּמִיד בְּכָל יוֹם וּבְכָל שָׁבוּ
 וְעַל הַכֹּל יְהוָה אֱלֹהֵינוּ אֲנִיחָם בְּיָדֶיךָ אֲמִרָה
 אֲחִיךָ יִתְבָּרַךְ שְׁמֶךָ כֹּחַ כֹּחַ חַי וְנֶפֶשׁ
 וְעַד כִּכְתוּב וְאֲכִלָּת וְשִׁבְעָה
 וּבִרְכַּת אֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל
 הַחֵדָּה טוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לְךָ

צילום דפי הסידור בברכת המזון

ברוך אתה יהוה אלהינו על הארץ ועל המזון: ויו
 רחם ¹²³⁴⁵⁶⁷ אלהינו עלינו על ישראל ¹²³⁴⁵⁶⁷ על
 עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכןך ¹²³⁴⁵⁶⁷
 כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל ¹²³⁴⁵⁶⁷
 הבית הגדול והקדוש שלקרא שמוך עליו אלהינו אבינו
 רשינו צונו פרנסנו כלכלנו כדדחנו והרחלנו והנה
 אלהינו מודה מכל צדדנו ומאקל ויצריכנו יהוה
 אלהינו לא ליד כחנות בשכר ודגם ולא ליד הלואות
 כי אם לידך המלאה הפתוחה הגדושה והרחבה שלא
 נבוש ולא נכלם ולעולם ועד

רצונך והחליצנו יהוה אלהינו בכוונתך ¹²³⁴⁵⁶⁷
 ובמצותיך השביש בגדול ופקדונ
 הוה כי הוסינו וה גדול וקדוש הוה
 לפעך לשכור בו ולנחבו במהבה
 במצות לצונך וברצונך הנחילנו
 ונהו אלהינו שלא רבא יגריה ויצון בית כנחותנו
 והאלינו יהוה אלהינו בנחמות ציון עירך ובניך
 ירושלים עיר קדשך כי אתה הוה המל ישוטט
 ובעל נחמות ¹²³⁴⁵⁶⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷

ובנה ירושלים עיר הקודש המפילה בימינו
 ברוך אתה יהוה הוה הא בונה ברחמי
 ירושלים אמך

עוד יצויין, כי בנוסח ברכת-המזון (בין של חול ובין של שבת) נאמר: "אבינו רועינו"; ובזה של חול נאמר: "שלא נבוש.. לעולם ועד לעולם הבא".

[ה] בתיאור הסידור דלעיל נאמר כי בנוסח ברכות המזון כתוב "ממרום ילמדו", אולם קטע זה נמצא רק בברכת-המזון של חול; זו של ש"ק לא נעתיקה בשלימותה, וזו של פסח חסירה אף היא.

[ו] המשפט "נלע"ד מאיר שלא להניח תפלין דר"ת בימי האבלות" לא יצא מידו של בעל ה"מאיר נתיבים", אלא מר' מאיר פאפרש, שהוא בעל כל ההלכות שבסוף הסידור. הלכות אלו והמשפט "נלע"ד וכו'" - אך בהשמטת התיבה "מאיר" - נמצאים בכתבי-יד קדומים של סידור האר"י שבעריכתו של ר"מ פאפרש, כגון כת"י אוקספורד 1770 - מאוסף הר"ר דוד אופנהיים מפראג - שלדברי ר"י אביב"י ש"י נכתב בערך בשנת תכ"ה. וכך גם נדפס בסידור האר"י של ר' שבתי ושל ר' אשר.

[ז] שמות התלמידים רשומים לא רק בדפים החלקים שנועדו לכך (לפני ברכת "את צמח דוד"), אלא גם במקומות אחרים. אך שמותיהם של האחים הגאונים לבית מרגליות כתובים באותם דפים, ולא ליד "שומע תפילה". השמועה כי הבעש"ט נתן לכל תלמיד לכתוב את שמו במקום שלבו חפץ נראית כחסרת יסוד, אולם הידיעה שבאותו מקור אודות חתימתו של הרה"ק רמ"נ מטשרנוביל בסידור - אפשר שיש בה ממש, כמו שכתבנו לעיל, והיא נמצאת ליד ברכת "תקע בשופר". ליד ברכת "שמע קולנו" (כפי שנראה בצילום): "לזכרון להתפלל בעד שמעון יחיא[ל בן] שיינדל ואשתו רחל בת טשע[רנא] ובנו משה". לפני "ברך עלינו": "להיות לזכר[ון] להתפלל על ח[סרון] בנים משה [בן] פיני חנה [בת] יתה". לפני ברכות השחר: "יהודא בן מרים". בדף המגן הקדמי: "הינך בן דבורה".

בין הבקשות הרשומות בדפים המיועדים לכך, נמצא גם: "להתפלל בעד מאיר בן אדיל מק"ק אשערנע וח[ת]ן של הרב דק"ק גרידונג. לזכרון להתפלל בעד אפרים בן אדיל".

לעיל נזכרה העתקה שעשה לעצמו האדמו"ר רי"י מחרסון מהשמות שבסידור זה, ויכולים אנו להוסיף על-פיה עוד כמה פרטים והשלמות; בראש ההעתקה - הנמצאת כאמור בגנזי מכון שפתי צדיקים - נכתב: "הפיתקה שהעתקתי כת"י קודש מה שנרשם על עצם הסידור של הבעש"ט הנמצא בקאמינקא פ[לך] פאדאל[סק] אצל הר' יצחק ליפסאן". ההעתקה אינה מדוייקת, ונעשתה בקיצור לשון. לא העתקנו רישומים שכבר נעתקו לעיל, אלא באם יש בהם השלמות והבהרות: (א) נחום בן בילה - מטשרנאביל - אצל תקע בשופר. (ב) דוד בן דבורה - מיקאלייווער - השי"ת יעזרוהו לעבדו בלבב שלם ושיוציאנו מחוץ לארץ ולעלות לארץ הקדושה - בונה ירושלים. (ג) דוד בן פערל - פערקיס [ניכר שהמעתיק התחבט בקריאת שם האם, ובתחילה כתב כנראה "פעסי"]. (ד) יצחק בן הדס מדוביסאר [נעתק

לעיל, וכנראה ששמו ידוע היה לאדמו"ר מחרסון שהעתיקו. (ה) צבי הירש בן עלקא - מלאדיזין. (ו) מרדכי טייטש בן אסתר - חתן הרבנית בעש"ט. (ז) אפרים בן אדיל - דגל [אף כי חתימתו הצמודה לזו של "מאיר בן אדיל מק"ק אשערונע" מלמדת לכאורה כי אחים המה]. (ח) מאיר בן אדיל הרב דק"ק גריידינק [ובשעת חתימתו היה רק חתנו של הרב דגרידונג].

[ח] בסדור שלפנינו אין אחיזה לשמועה כי שמותיהם הקדושים הר"ר ברוך ממז"בו אפרים מסדילקוב היו רשומים ליד "וטהר לבנו לעבדך באמת".

[ט] להבהרת התוספות בסדר ספירת-העומר; כרגיל בסידורי האריז"ל, בסדר ספירת-העומר מצויות "מסגרות" שבהן רשומות כוונות הספירה. בסידור זה שכח הסופר לכתוב בכמה מן המסגרות, וחסרונות אלו הושלמו בכתיבה אחרת. לדברי הכותב לעיל, הבעש"ט נ"ע עצמו הוא שהשלים את החסר בכתיבת יד קדשו. אולם קשה למצוא דמיון מובהק בין כתיבה זו לבין כתב-ידו הידוע ממקום אחר.

[י] השתלשלות סדר הירושה אינו ברור; האם מיורשי הרה"ק ר' צבי בן הבעש"ט, או מיורשי בעל ה"דגל מחנה אפרים". והאם ר"י ליפסון הוא היורש, או שמא אשתו היא שהכניסה לו בנדונייתה.

[יא] לשמועה שבפי ר"ש אסף אודות סידור שהיה מצוי בידיו של הרה"ח ר"י לוינשטיין, ובו חתימת ידו של הבעש"ט - לא מצאנו סימוכין במקום אחר. א' שבדרון שמזכיר במכתבו את הסידור שהיה בידי הרב לוינשטיין, הסתמך גם הוא על דברי הרב אסף.

[יב] הידיעות אודות גלגוליו של הסידור לידי הרצ"י מיכלזון או שהוא עצמו בדק את הסידור, גם הן משוללות יסוד.

[יג] אדמו"ר הרש"ב מליובאוויטש לא קיבל את הסידור במתנה, ובנו אדמו"ר הריי"צ רכשו לא בהיותו ברוסיא, וגם לא בהגיעו כבר לארצות-הברית, אלא כנראה בהיותו בריגא.

* * *

ענין רב יש בבדיקת יחסם של מחברים שהביאו בספריהם מתוך סידור זה, הן בקשר לנוסח התפילה והן באשר להלכה. לבד ממובאה אחת (החילוף "בינה" ו"בנינה") אין כל חידוש בעצם המובאות, ונטולות המה ממה שנרשם אצל א' כהנא ורצ"י מיכלזון (תודתי לידידי הרה"ח ר' ברוך אבערלאנדער, שממנו קיבלתי את רובו של המידע אודות הספרים שהסתמכו על סידור הבעש"ט).

[א] בסידור הבעש"ט נמצא "ברוך שאמר" לפני "הודו" (ולפי האמור לעיל, תופעה זו חוזרת בשני כתבי-היד שמהם מורכב הסידור בתחילתו). בספר "בעל

שם טוב" על התורה (לודז' תרח"ץ, עמוד התפלה, אות קלט) מעתיק מ'ליקוטים יקרים' ו'צוואת הריב"ש' את התורה הנותנת "טעם למה אנו אומרים 'הודו' בין הקרבנות ובין פסוקי דזמרה, ואין אנו אומרים בתוך פסוקי דזמרה", ובהערותיו 'מקור מים חיים' כותב הוא: אמנם בקונטרס 'בית צדיקים'.. העידו שבסידור תפלה של הבעל שם טוב נכתב "ברוך שאמר" קודם "הודו" ע"ש. עכ"ל. ויש לציין, כי לפני "ברוך שאמר" (שבחלק הראשון) נכתבה הגהה: "לפי נוסח האר"י ז"ל שייך ברוך-שאמר בדף קודם מזמור לתודה וכן"ל" [-כוונתו למפורש בכוונות שלפני ברוך-שאמר, ששם מבואר כי "ברוך שאמר" נמשך אחר "הודו"].

[ב] בספר "דרכי חיים ושלום" (מונקאטש ת"ש) מבסס שני נוסחי תפילה של האדמו"ר רח"א ממונקאטש על סידור הבעש"ט; לנוסח "אתה הוא אחד קודם שבראת העולם.. אתה הוא א-ל בעולם הזה.. כותב הוא (בער' אות קח): ונוסח "שבראת" היה בסידור הבעש"ט זי"ע שכתב לו בכתב יד קדשו ה"ה ה"ה ק מוה"ר נחמן מהורידנקא זי"ע, וכן הנוסח "אתה הוא א-ל בעוה"ז ואתה הוא א-ל בעוה"ב" נובע מסידור הנ"ל, כמובא בזה הנוסחאות ב"תולדות הבעש"ט" פרק ה ובספר "בית צדיק". עכ"ל.

לפי המקורות הנ"ל אכן נכתבו הדפים עד "הודו" ע"י הרה"ק ר' נחמן, אולם משום מה נדמה לו שהסידור כולו נכתב ע"י הרה"ק ר"נ מהורידנקא (כדלקמן).

ולעצם נוסחא זו שמקורותיה קדומים לסידור הבעש"ט (כפי שמביא הוא עצמו באותה הע'), יעויין בלקוטי-תורה לאדמו"ר בעל ה"תניא" (שיר-השירים דף יד, ג) וזה לשונו: והנה בנוסחא הישנה היה כתוב "אתה הוא עד שלא בראת", ועתה הוא הנוסחא "עד שלא נברא" כו', והעיקר הוא כנוסחא זו.. ולכן נכון הוא זאת הנוסחא "עד שלא נברא" כו' (וכמ"ש השל"ה בהקדמה דף ג' ע"ב). עכ"ל.

[ג] עוד שם (בהע' לאות שכט): נוסח השכיבו "אבינו".. וכן ראיתי מובא שכן היה בסידור מרן הבעש"ט זי"ע שכתב לו תלמידו הרה"ק הר"ר נחמן מהרדינקא ז"ל. עכ"ל.

גם כאן מובאים אצלו מקורות קדומים לנוסח זה, ופה רואים אנו בבירור שהוא מייחס את הסידור כולו לכתיבת ידו של הרה"ק ר"נ מהורידנקא.

[ד] שינוי הנוסח המפורסם ביותר בסידור זה, הוא "לידך.. הגדושה" שבברכת-המזון (ולא "לידך.. הקדושה"). מרן האדמו"ר מליובאוויטש נבג"מ דיבר על כך בשיחותיו רבות פעמים, וסיפר ששמע מחותנו אדמו"ר הריי"צ, כי אביו - אדמו"ר הרש"ב - היה מברך לעתים גם-כן בנוסח זה. בספר "ויעש אברהם" (לודז' תרצ"ו); הציטוט כאן הוא כפי שנדפס בסידור "צללותא דאברהם" עמ' תקכא) נאמר: וראיתי זה כבר בספר אחד, שהקדוש רבינו ישראל בעש"ט זצ"ל כתב בגליון הסידור שלו הגדושה. והיא גירסא נכונה מאוד. עכ"ל.

הרי לנו שגירסא שנמצאה בסידור שהיה אצל הבעש"ט, הפכה לגירסא שהבעש"ט עצמו כתבה בגליון הסידור שלו

כמו-כן נשכחה במשך השנים העובדה - שצויינה עוד במקור הראשון - כי נוסח זה מופיע רק בברכת-המזון לש"ק, ולא בזו של ימות החול. נוסח זה נתקבל כתוספת גם בנוסח ברכת-המזון של חסידי ביאלא: "לידך.. הקדושה הגדושה" (ראה להלן).

בתצלום מהעמוד של ברכת "שומע תפילה" רואים אנו את התוספת "אנא ה' חטאתי" וכו', ובסיומה: "מידך הרחבה והפתוחה והקדושה", אך מי שאינו רגיל בסוג כתיבה זה, יכול בהחלט לקרוא גם שם "והגדושה!" אלא שהוי"ו שבתובה זו מנוקדת בחולם, ללמדך שהקריאה הנכונה היא "והקדושה".

[ה] בברכה מעין-שלוש - "ושמחנו בבניה" - נוסח זה נתקבל גם הוא כתוספת אצל חסידי ביאלא, כתוצאה מהסתמכות על סידור הבעש"ט (כדלהלן). אולם בנוסח ברכה זו בסדר הפסח שבאותו סידור הוא: "ושמחנו בבניה!" ולולא דמסתפינא, הוה אמינא ש"נוסח" זה - שלא ידוע לנו לו אח ורע - אינו אלא אחד מהשיבושים הרבים שבסידור זה (כפי שנצביע בהמשך על עובדה מוכחת זו).

[ו] מההלכות שבסידור נודעה רק ההלכה שבסוף הסידור "לכן נלע"ד מאיר שלא להניח תפילין דר"ת בימי האבלות", ולפי המידע שנמסר לא' כהנא - וכך כתב בספרו כנ"ל - ההלכות הללו "חוברו ונכתבו בלי ספק בידי הגאון בעל 'מאיר נתיבים'". והנה בס' "מאסף לכל המחנות" (מונקאטש תרצ"ז, הל' תפילין סי' לח אות לא) מובאת אותה הלכה בזה הלשון: וכן ראיתי מובא בשם הגאון בעל מאיר נתיבים שכתב שלא להניח תפילין דר"ת בימי אבילות ל"ע. עכ"ל.

אין הוא פורש בשם סידור הבעש"ט, אך הסגנון אינו מותיר מקום לספק מהיכן שאובה ידיעה זו. וכבר הערנו לעיל, שבעל הלכה זו הוא ר' מאיר פאפרש, ולא ר' מאיר מרגליות בעל ה"מאיר נתיבים".

בספר "תפלת הצדיקים" (ירושלים תדש"ם), מספר הרה"ח ר' מאיר יחזקאל בהר"י שו"ב ויינר כיצד חדרו נוסחאות מסידור הבעש"ט לנוסח הברכות של חסידי ביאלא. וזה לשונו (בעמ' 51-52):

ב"רחם" היה [האדמו"ר ר' יחיאל יהושע מביאלא] אומר "כי אם לידך המלאה הפתוחה הקדושה הגדושה" כו', ואף היה מורה לומר כן. שורש דבר זה הוא בסידורו של הבעש"ט הק' כת"י, שהיה אומר במקום "הקדושה" - "הגדושה". ומרן זי"ע היה אומר שניהם כנוסח המובא כאן. וגופא דעובדא הכי הוי: כאשר היה מדרכו של אדמו"ר זי"ע לקיים בכל יום מצות כיסוי הדם, ע"י שחיטת עוף דבר יום ביומו, ובעת שהיה בא לבני ברק, היה זקני הגרי"ל שליט"א שוחט לו העוף במשך שנים רבות.. פעם אחת סיפר זקני למרן, שהוא ראה את סידורו של הבעש"ט

כת"י שהיה שייך לדו"ז (של זקני). וסיפר למרן, שראה הסידור ועיין בו בברכת המזון ובברכה אחרונה, ובשני המקומות שעיין בהם נוכח בשינויים בהנוסח: ב"רחם", כנ"ל, ובברכת על המחיה היה כתוב "ושמחנו בבניה" במקום "בבניה". מרן זי"ע בשמעו זאת נהרו פניו מאד, ושמח על דבר זה כמוצא שלל רב, והודה לו מאד על כך. ומאז החל מרן לאמרו בצירוף שני הנוסחאות, וכן הורה לאנ"ש לאמרו. ומני אז, בכל עת שנפגש מרן זי"ע עם - יבלח"ט - זקני שליט"א, האיר לו בפנים שוחקות והיה שואלו על פרטי הדברים מחדש, שוב ושוב בהתלהבות גדולה. כותב הטורים בעצמו נוכח לראות את גודל שמחתו והתלהבותו של אדמו"ר זי"ע כאשר התעניין בסידור של הבעש"ט הנ"ל.

ואמנם, בברכת-המזון הנדפסת שם (בעמ' שסט) הנוסח הוא: "לידך המלאה, הפתוחה, הקדושה, הגדושה והרחבה", ובברכה מעין-שלוש (עמ' שעט): "ושמחנו בבניה, בבניה". ע"כ.

רואים אנו כיצד, מחד גיסא, מסרו בשם הסידור עובדות בלתי בדוקות, לא הודיעו כי נוסחים אלו אינם מופיעים בכל הפעמים אלא רק בחלקם, ויצרו את הרושם המוטעה כאילו הסידור כולו זהה לנוסח החסידים, ורק שינויים ספורים מבדילים ביניהם. כך גם ניתן היה להבין כאילו הבעל-שם-טוב נ"ע עצמו התפלל בסידור זה, ואחז באותם שינויים.

מאידך גיסא, עומדים אנו נפעמים אל מול ביטולו של הרבי מביאלא, ולמופת הוא לנו תוקף אמונתו והתקשרותו למרן הבעש"ט נ"ע, כמה יקר היה בעיניו נוסח שנתייחס אליו, כמוצא שלל רב וכמים חיים לנפש שוקקה.

* * *

נעתיק כאן חלק מן הכוונות הניתנות לקריאה בצילום, וניווכח כי זהות הן לאלו שבסידורי האריז"ל הערוכים על-ידי הר"מ פאפרש;

בברכת-המזון, בקטע "ועל הכל": הכוונת השייך לכאן נת' לעיל בברכות המזון וכאן צריך למזוג הכוס וכל הכוונות כדלעיל.

ליד ברכת "רחם": וי"ו וי"ו יו"ד וי"ו. ט' אורות. וברכה זו נגד מוח חסדים דנוקבא דיצירה.

ליד "רצה" לשבת: הואיל וברכה נגד יצירה ששם מטטרון הנקרא נעל והוא נעל לזעיר ובו מתלבש בחול כי הנהגה ע"י בסוד היבום ואנו מחלים ששבת יהיה הז"א חולץ הנעל וישלטו האצ"י עצמו או הבריאה ולא מט"ט הנק' נעל וזהו והחליצנו.

בסידור האריז"ל כת"י אוקספורד (הנזכר לעיל), כוונת "רצה" זהה כמעט אות

באות לרשום כאן. בסידורים שבדפוס הנוסח קצר יותר.

* * *

נעיר עתה על חלק מהמלים הנראות לכאורה כמשובשות בעליל, מחמת שגגת המעתיק, וזאת רק במעט הצילומים שבידינו:

בשמונה-עשרה: "כי לשועתיך" (במקום "כי לישועתך"); "ותחזנה ענינו" (במקום "ותחזינה ענינו"). מעל השורה נוספה יו"ד ל"ותחזנה", אך התיבה "ענינו" נותרה שגויה).

בברכת-המזון: "על ארץ חמדה" (במקום "ארץ חמדה"); "ועל תורתך" (במקום "ועל תורתך"); "והארינו ה' אלקינו" (במקום "והראנו"); "בונה ברחמיו ירושלים" (במקום "ירושלים").

לעומת זאת, הנוסח בזמר א-ל מסתתר "בראשית חכמתך הסתומה, רשומה תורתך הקדומה" (שא' כהנא מגדיר אותו כנוסח משובש), הוא נוסח מעולה לענ"ד; בה בשעה שהנוסח השגור "בראשית תורתך הקדומה, רשומה חכמתך הסתומה" זקוק ביאור לאנשים כערכי, אולם הנוסח שבסידור הבעש"ט נ"ע בהיר ונהיר, ומלמדנו כי שורש התורה הקדומה נעוץ גבוה מעל גבוה, בראשית החכמה הסתומה.

* * *

שוב עלינו לזכור, כי אין שום יסוד להניח שהבעש"ט נ"ע אכן התפלל בנוסח שבסידור זה, שהרי ברי לנו שהוא לא הקדים את "ברוך שאמר" ל"הודו". וכך נהגו צדיקים רבים, שהיו מביטים גם בסידור עם "כוונות", אבל לא היו אומרים מתוכו את נוסח תפילתם.

* * *

הרה"ח ר' חיים אליעזר ביחובסקי ע"ה מספר, ששמע מזקיניו שהוא עצמו ראה את סידור הבעש"ט, "והיו בו בצדו נרשמים שמות אנשים שהיה מתפלל בעדם". ובזה מפרש הוא את המסופר ב'שבחי הבעש"ט' שהבעש"ט ביקש את הסידור קודם הסתלקותו: "על-כן ביקש שיתנו לו הסידור, ויתפלל בעדם פעם האחרון" (כתבי הרה"ח א ביחובסקי, ברוקלין תש"נ, עמ' קלא).

* * *

זכותו של הבעש"ט הק' זכות כל הצדיקים ותפילתם יעמדו לנו ולכל ישראל, להיוושע בפקודת ישועה ורחמים.